

O KNJIŽEVNIM IZLOŽBAMA

ANDREA BENKÖ
Književni muzej Petöfi,
Budimpešta, Mađarska

Postoji i druga vrsta života. To je unutarnji, duhovni život koji ne zaboravlja već u svakom trenu proživljava svoju prošlost. On je vječnost sama. U pojedinaca ga zovemo dušom, a u naroda književnošću (mađarski pjesnik Mihály Babits u časopisu "Nyugat" (Zapad), 1933.-1935.).

U Mađarskoj osnivanje Društva "Petöfi" (1876.) i otvaranje Kuće Petöfi (1909.) smatraju događajima koji su potaknuli stvaranje književne muzeologije. Društvo "Petöfi" prikupilo je pjesnikove rukopise i raznovrsne predmete u njegovu vlasništvu te pokrenulo kupovinu vile Árpáda Fesztyja, zeta velikoga mađarskog književnika Móra Jókaija, za taj muzej i spomen-dom. Kolekcija kojom je započeo književni muzej Kuća Petöfi (kasnije Kuća Jókai) bila je okosnica kolekcije svojega nasljednika, Književnoga muzeja "Petöfi". No kad se govori o počecima književne muzeologije u Mađarskoj, mora se spomenuti još jedan važan događaj: otvorenje mauzoleja Ferenc Kazinczyja (1759.-1831.), velikoga književnika iz doba prosvjetiteljstva i reformatora mađarskoga jezika. Mauzolej, koji je projektirao veliki mađarski arhitekt Miklós Ybl, podignut je 1873. godine na mjestu Kazinczyjeve ladanjske kuće. Na tom su simboličnome mjestu izloženi i piščevi osobni predme-

ti. U Mađarskoj se, kao i u ostalim zemljama, književna muzeologija razvijala u dva smjera: s jedne je strane središnja zgrada Kuće Petöfi, od 1954. njezina sljednica Palača Károlyi, a s druge su strane spomen-kuće u kojima je slavni pisac stanovao ili ih je posjedovao. Neke su spomen-kuće u glavnom gradu, no većina ih je u provinciji ili čak izvan Mađarske. Dok je Književni muzej središnje, neutralno mjesto, te povremenim izložbama opravdava svoj naziv, spomen-kuće su "sveta mjesta". Razlika između ta dva tipa spomen-objekata važna je pri određivanju vrste književnih izložbi, jer različita mjesta bude različita sjećanja. Neutralan, središnji položaj, udaljen od stvarnog mjesta, omogućuju bolju preglednost, sažetak i usustavljanje teme izložbe, a istodobno može popisati tipove i oblike obožavanja, jasno razdvajajući sam događaj od sjećanja na nj.

Različite vrste sjećanja u književnoj muzeologiji utjelovljuju i održavaju uspomene većih ili manjih zajednica, no način njihova obilježavanja sigurno ovisi o postojećoj građi. Koje mjesto ona ima u književnim normama (je li uopće riječ o normama)? Koliko je vremenski i prostorno udaljena od sadašnjosti? Jesu li nam ostavljeni predmeti i druga građa? Što su ciljevi i mogućnosti muzeologa, a što predmeta koji utjelovljuju i čine sjećanje?

Iako u Mađarskoj postoje mnoge književne izložbe, njihova je bibliografija još uvijek siromašna. Dezső Keresztury, književni povjesničar, pjesnik i bivši direktor Narodne knjižnice Széchényi, prvi je pisao o osobitoj naravi književnih izložbi koje su 1954. bile novost. On razlikuje deskriptivne (kronološkog po-

retka) od preskriptivnih izložbi (tematskog poretka), monografske od panoramskih (prikazuju povijesno razdoblje ili književnu pojavu), kao i lokalne od središnjih izložbi. Naglašava važnost izvorne građe, govori o namjeni legendi i određuje najvažnija pitanja književne muzeologije koja i danas vrijede. Lajos Lakner, direktor Književnog muzeja iz Debrecina i aktivni istraživač kulta ličnosti, nedavno je u svojem članku analizirao odnos među predmetima, prostorima i posjetiteljima na primjeru sačuvanoga iscrpnog opisa izložbe o Petöfiju iz negdašnje Kuće Petöfi. Opisuje načine kojima se svakodnevni predmeti mogu pretvoriti u svetinju kad su izloženi, govori o tome kako kustosi dobrom organizacijom prostora i predmeta mogu usmjeriti pozornost i osjećaje posjetitelja te analizira koliko književne izložbe pridonose određenju i održavanju nacionalnog identiteta.

U ovom ćemo odlomku govoriti o osobitostima književnih izložbi i istražiti što bi mogao biti njihov glavni cilj. Po čemu se razlikuju od drugih vrsta sjećanja kao što su albumi, pripovijetke, suveniri, izložbe umjetničkog obrta ili lokalnih povijesnih zbirki. Jedna je od glavnih značajki književnih izložbi njihova višestrukost. Slika, predmet i književni tekst prikazani su na jednome mjestu, međusobno utječu na svoje odrednice i značenje, gube svoja pojedinačna značenja i zajedno stvaraju novo – tekst se, primjerice, pretvara u skulpturu. Kustosove namjere, senzibilitet, znanje i iskustvo uvelike određuju karakter izložbe.

Postoje tri glavne vrste književnih izložbi: rekonstruktivne, ilustrativne ili simboličke. Drugom bismo ih terminologijom mogli nazvati deskriptivnima,

demonstrativnima i interpretativnima. U praksi ih je nemoguće jasno razlikovati. Interpretativna izložba, na primjer, može istodobno sadržavati rekonstruktivne ili ilustrativne elemente. Sveta mjesta (spomen-kuće) gotovo uvijek zahtijevaju rekonstruktivne zahvate – postupke slične arheološkim iskopavanjima. Ilustracije mogu vizualizirati književna djela i osobe uz pomoć izvorne ili vjerne građe, ili očima umjetnika, u obliku umjetničkih djela, fotografija itd. Tekst, zvuk, slika, predmet i prostor interpretativnih izložbi organizirani su strogo logički i ritmički, hijerarhijski su poručeni u simboličku viziju (audio-vizualnu cjelinu) koja čini središnju misao teme. Takve izložbe teže novoj interpretaciji, nije im jedini cilj poticanje sjećanja na davnu prošlost nego žele oživjeti prošlost i učiniti je dijelom našega života.

Različite izložbe zahtijevaju različite vrste recepcija, različite načine sudjelovanja posjetitelja. Kako će posjetitelji shvatiti izložbu, ovisi o njihovom općem znanju i o snazi primijenjene simbolike, o postojanju simbola u kolektivnoj svijesti. Stupanj recepcije dobre izložbe ovisi o posjetiteljevu raspoloženju ili sklonosti. Izložba površinski prenosi lako razumljive poruke, dok se na dubljoj razini sporije otkriva očima i osjećajima posjetitelja. Posjetiteljevim očima i osjećajima može ponuditi složeno iskustvo uz pomoć izložene književne građe (pri čemu se poznati književni tekstovi miješaju s nepoznatima), tako da se vizualni i tekstualni elementi povezuju u ritmu ponavljanih motiva i simbola. Pri planiranju izložbe kustos ima važnu ulogu u planiranju i organizaciji njezine buduće recepcije kao i u prezentaciji legendi. Prateća izdanja i događanja uz

izložbu, poput kataloga i drugih tiskanih materijala, znanstvenih konferencija i drugoga, jednako su važna jer postaju dio kolektivne svijesti. Izložba također mora biti namijenjena različitim dobnim skupinama. No mislim da je dobra izložba potpuno otvorena i svojim pitanjima pokreće daljnja promišljanja.

Dvjesto izložbama Književnoga muzeja Petöfi želim potkrijepiti navedene ideje. S troje kolega postavila sam 1995. godine izložbu *Mađarske spisateljice i pjesnikinje*. Izabrali smo kontroverznu temu i dobili mnoge kritike o korištenju spola kao književne kategorije, pod izgovorom da se u umjetnosti ocjenjuje samo umjetničko djelo, a ne spol autora ili druge okolnosti. Uloga spola u umjetničkom stvaranju složeno je i sporno pitanje, s mnogo argumenata za i protiv, no društvena je činjenica da je velik broj naših spisateljica pao u zaborav, da zbog mnogih razloga djela spisateljica jednake vrijednosti kao ona koja su stvorili muškarci teže ulaze u nacionalnu književnost. Prikazavši pregled “ženske književnosti” od njezinih početaka do 1945. željeli smo ponovno otkriti naše spisateljice. Kronološki je prikazana zbirka simboličkih predmeta. Naslov izložbe *...jer iz srca izviru sve misli* posudili smo od Kate Szidónije Petröczy (1662.-1708.), prve zabilježene mađarske pjesnikinje. Navod je važan zbog tri razloga: navodi riječi prve važne mađarske pjesnikinje, govori o emocionalnoj naravi ženske književnosti i odnosi se na glagol iz Biblije. To je važno jer su naše prve spisateljice potjecale iz protestantske sredine, koja je relativno rano shvatila koliko je važno obrazovanje žena i vještina čitanja na materinskom jeziku (prije svega Biblije). Glavni sim-

bol izložbe bila je ladicica, a komoda s ladicama poslužila je kao izložbena vitrina za zbirku uspomena. Ladicica je simbolizirala našu ideju: prekapajući po ladicama, pronalazili smo njihov duboko skriven sadržaj koji moramo urediti. U središtu izložbene građe bila je harfa, glazbeni instrument na jedinom portretu slavne pjesnikinje Judit Dukai Takács (1795.-1836.). Osim toga, uspjeli smo prikupiti i prikazati niz portreta, osobnih predmeta i rukopisa publici dotad nepoznatih. Kad nismo imali osobnih predmeta spisateljica, njihov bismo život prikazali uz pomoć posuđenih predmeta iz njihova doba. U ladicama ili na zidovima mogli su se čitati ulomci najvažnijih “ženskih” književnih djela, od vremena opatica prepisivačica crkvenih rukopisa do 20. stoljeća. Izložba je postavljena u jednostavnoj, neutralnoj, velikoj bijeloj sobi koja je imala dovoljno prostora za zaigran, kreativan postav ladicica svih oblika i stilova. Ladicice su bile kronološki složene. Osim izložbe, organizirali smo i konferenciju s temom *Uloga i stvaranje – ženske uloge u društvu i umjetnosti*. Bila je to prva interdisciplinarna konferencija u Mađarskoj na kojoj su predstavljena najnovija istraživanja o spolnom određenju umjetnika s područja sociologije, povijesti, etnografije, povijesti umjetnosti i književnosti. Radovi s konferencije tiskani su u knjizi, a objavljena je i antologija pjesama naslovljena *Mađarske pjesnikinje*, ilustrirana slikama s izložbe.

Druga izložba o kojoj bih željela nešto reći otvorena je u listopadu 2006. u Književnom muzeju Petöfi. Organizirali smo je u povodu 50. godišnjice Mađarske revolucije i rata za samostalnost iz 1956. Kao kustosica imala sam priliku sudjelovati u uzbudljivim i dirljivim pripre-

mama te izložbe. Napetost je bila posljedica vremenske stiske djelomice uzrokovane teškoćama s državnom potporom, a djelomice samom temom, koja je za nas još uvijek živa i prisutna jer je velik dio mađarskog društva iskusio 1956. ili je čuo priče o njoj iz “prve ruke”, od svojih roditelja (nećemo govoriti o onima koji nisu dobili točne informacije o 1956.). Književnost toga doba velikim je dijelom politička, za ili protiv političke vlasti, a mnoga djela dugo nisu objavljivana. Kako su brojna djela (većinom dnevnicima i pisma) nepoznata publici, sva književnost iz doba Revolucije nije postala dio naše kulturne baštine, naše književnosti. Velik dio građe izložbe potječe iz privatnih izvora. Namjerno komunističko iskrivljavanje povijesti, duga šutnja nametnuta društvu tijekom desetljeća diktature, namjerno umanjivanje zala Kádárove vladavine i opći moralni pad otežali su prihvaćanje, razumijevanje i sud o Revoluciji. No osjećaj krivnje, sukobi i oporba, kao i snažan osjećaj odgovornosti prema zajednici i mađarskom narodu, nalaze se u srži mađarske revolucionarne književnosti. To je književnost nadahnuta zajedničkim ili zajednicom, slična zbornoj pjesmi, glazbenom djelu u kojemu se svi sudionici podređuju cjelini. Kakvi simboli mogu to izraziti? Književnost i umjetnost Revolucije iz 1956. izražavale su povijesnu svijest mađarskog naroda simbolima iz Revolucije 1848., ali i simbolima kršćanstva, pa smo i mi na izložbi slijedili taj dvostruki simbolizam. Kao što kaže Jan Assman, “simboli koji su u kontrastu sa sadašnjošću mogu postati revolucionarnima pod stranom ili totalitarnom vlašću” (Jan Assmann, *Kulturološka memorija*, Budimpešta, 1999. str. 80.; naziv

originala: *Das kulturelle Gedächtnis*). Da bi struktura i ideja vodilja izložbe bile lako razumljive, njezinu smo bogatstvu i raznolikosti građu podijelili u 13 skupina, prema 13 dana trajanja revolucije i prema 13 postaja Križnog puta. Trinaest “postaja” ima sličnu konstrukciju – izložbenu ploču koja s jedne strane prikazuje reprodukciju likovnog djela i citat iz onoga vremena, a s druge onodobnu fotografiju. Te su fotografije s temom Revolucije pronađene u ostavštini pjesnika i tek su nedavno postale poznate javnosti. Reprodukције tih uličnih scena na pločama prate tekstovi revolucionarnih pisaca, složeni tako da oponašaju svjetlosne krugove. Najpoznatiji je simbol Revolucije nacionalna zastava s rupom u sredini (državni grb, po ugledu na sovjetski model stvoren tijekom diktature, izrezan je tijekom Revolucije iz sredine mađarske zastave). Tu rupu na izložbi predstavljaju svjetlosni krugovi različitih oblika. Filmska skica s originalnim filmskim materijalom iz 1956. prikazuje se kao krug koji se pretvara u brojčanik sata čija se kazaljka okreće trinaest puta, prikazujući bljeskove s portretima pisaca. Svjetlosni krug kreće se oko 13 izložbenih ploča i vodi pogled posjetitelja od postaje do postaje. Slike i tekstove za izložbu odabrali smo s ciljem da prikazemo manje poznatu građu, uz poznate pjesme i svjedočenja te tako na dubljoj razini otkrijemo međusobnu povezanost tekstova. Naziv izložbe *Zabrinutost i ispovijed* proglas je Mađarskog društva književnika, simbolični tekst koji propovijeda jedinstvo naroda protiv diktature, napisan 28. prosinca 1956., nakon drugog osvajanja sovjetskih trupa. Velik broj manje poznatih ili nepoznatih rukopisa (pisama,

odlomaka iz dnevnika) dobivenih od samih pisaca ili bliskih rođaka izložen je u izložbenim vitrinama i na zidovima. Na izložbi se također može čuti 300-minutni zvučni zapis, s izvornim snimkama i sjećanjima koje prati Sedma simfonija, djelo o Revoluciji Lászla Lajta, mađarskog dirigenta. U njezinim završnim akordima mađarsku himnu guše zvukovi udaraljki. Izloženo je i reprint-izdanja časopisa iz doba Revolucije “*Irodalmi Újság*” (Književne novosti), tiskano 2. studenoga 1956., koje se može kupiti u muzejskoj trgovini. Tijekom Revolucije nije tiskan nijedan drugi broj tog časopisa, a i izloženi je bio posljednji tiskan u Mađarskoj. Njegov je sadržaj vrhunac književnosti iz vremena Revolucije: donosi simboličnu pjesmu Gyula Illyésa, napisanu 1950., *Jedna rečenica o tiraniji*, koja je sad prvi put objavljena. A ja bih željela ovaj tekst završiti citatom istoga pisca, s njegovom idejom o prirodnoj povijesti, primjenjivom u svim zna-

nostima o čovjekovoj moći sjećanja: “I prošlost se stvara. Ona nije iza nas, već je tlo na kojemu stojimo.”

ON LITERARY EXHIBITIONS

After giving a short overview of the tradition of Hungarian literary museology, investigated are some of the possibilities and problems involved in the genre of literary exhibition, with the help of two examples (Women writers in Hungarian literature, 1995; Writers in the 1956 revolution, 2006). A key issue of literary exhibitions is the question of how texts can be visualised, how the author's intentions can be captured in images. It is a complex procedure, not a mere juxtaposition of texts and illustrations, but a symbolic representation of a text's content, with photographs, manuscripts and objects appearing as part of the symbolic image. This enables the viewer to become involved with more of his/her senses in a space of installation. The creation of a symbolic system is the main task of the curator, and in order to achieve this, a special work method is needed where the collection and selection of the material is inseparable from the design of the installation.